

२०. श्री दौलतविक्रम विष्ट

[संवत् २०४६ साल आश्विन २० गते रोज ६ का दिन आयोजित समारोहमा 'ज्योति ज्योति-महाज्योति' भन्ने ग्रन्थको लागि प्रदान गरिएको संवत् २०४५ सालको 'मदन पुरस्कार' त्यसका रचयिता श्री दौलतविक्रम विष्टले ग्रहण गरेपछि व्यक्त गर्नुभएको उद्गार। यो उद्गार 'नेपाली त्रैमासिक' अङ्क १२० बाट उद्धृत गरिएको हो। स्मरणीय छ मदन पुरस्कारका संस्थापिका रानी जगदम्बाकुमारी देवीको संवत् २०४५ भाद्र २५ गते स्वर्गारोहण भएपछि उहाँको स्मृतिमा त्यसै साल आश्विनमा स्थापना गरिएको पुरस्कार 'जगदम्बा-श्री' पनि यसै समारोहमा समर्पण गरिएको थियो। यो पुरस्कार पहिलोपटक प्राप्त गर्ने श्री नारायणगोपाल एवं तत्पश्चात यो पुरस्कार प्राप्त गर्ने अन्य व्यक्तिहरूको उद्गार खण्ड दुई (ख)मा रहेको छ। त्यस बेलादेखि प्रत्येक वर्ष आयोजना हुने समारोहमा पहिले पुरस्कार 'जगदम्बा-श्री' र त्यसपछि 'मदन पुरस्कार' समर्पण गर्ने चलन रहिआएको छ। तर पनि कहिलेकाहीं पुरस्कार 'जगदम्बा-श्री' प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरू समयमा आइनपुरनुको कारणबाट यी दुई पुरस्कारहरू दुई विभिन्न समारोहमा समर्पण गर्नुपरेको थियो। अहिलेसम्म तीनपटक यस्तो अवस्था भएको थियो जसको उल्लेख यथास्थानमा गरिनेछ।]

सभापतिज्यू, सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यू, प्राज्ञिक वर्ग, सज्जन तथा भद्र महिलावृन्द !

आजको यो दिन मेरो निमित्त हौसलाको दिन भएको छ, जाँगरको दिन भएको छ, र भएको छ साँढै साँढै खुसीको दिन। किनभने आजको दिन मेरो हात पुरस्कारले भरिएको दिन हो। कुनैले मदन पुरस्कार गुठीमा आफ्नो कृति पेश गर्छ र उसले पुरस्कार पाउँछ भने 'म खुसी भएको छैन'- भनेर उसले कसरी पो भन्न सक्छ र? भनिहाल्यो भने पनि सांसारिक भएर चहलपहल गर्दै आइरहेका मान्छेको बीचमा के त्यो अस्वीकृति अस्वाभाविक ठहरिँदैन र? हुन त गीतामा उल्लेख छ- "कर्मण्ये बाधिकारस्ते माफलेषु कदाचन"। 'कर्म गर फलको आशा नगरे है' भन्दैमा सुकिलो-मुकिलो लाउन खोज्ने मानिसहरूको बीचमा त्यो कुरा कहाँ सम्भव हुन सक्छ र! त्यसैले त्यसो भन्ने दुस्साहस गर्न सक्तिन म। मेरा कृतिहरूमा म भलै तटस्थ देखिएको

हुँला तर संसारचक्रमा त्यो कुरा कहाँ पो सम्भव हुन सकेको छ र? हरे ! त्यो कुरो सम्भव भैदिएको भए सिद्धान्त र व्यवहारमा समान भएका देवाधिदेव महादेव समान नै हुन्थे होला म पनि । जे होस्, आज मैले पुरस्कार पाएको छु । यस खुसीको क्षणमा मलाई पनि यतिका विज्ञहरूसमक्ष आफ्नो उद्गार व्यक्त गर्ने मौका प्रदान गरिएकोमा सर्वप्रथम म यस गुठीका सचिव श्री कमलमणि दीक्षितज्यूमा आभार व्यक्त गर्छु, साथै कृतज्ञता व्यक्त गर्छु यस गुठीका अन्य सबै सदस्यज्यूहरूमा ।

साहित्य र साहित्यकारप्रति रुचिराख्ने जनस्तरमा स्थापना भएका संस्थाहरूमध्ये 'मदन पुरस्कार गुठी' सबैभन्दा पुरानो संस्था हो । आफ्नो जन्मकालदेखिन् लिएर आजसम्म यसले साहित्यको कुनै न कुनै विधाका साहित्यकारहरूलाई अविछिन्न रूपले पुरस्कृत गर्दै आइरहेको छ । यो नेपाली समाजमा अमिट छाप बसाल्ने कुरो हो । वास्तवमा आफ्नो क्रियाशिलताले गर्दा नेपाली मानसमा यसले आफ्नो अस्तित्वको जरो गाडिसकेको छ । निश्चय पनि यो एउटा वरिष्ठ संस्था भएको छ, विशिष्ट संस्था भएको छ र गरिमामय भएको छ । प्रशिद्धि र प्रतिष्ठा कायम गरी गरिमामय भैसकेको यस्तो वरिष्ठ संस्थाबाट पुरस्कृत हुँदा आफ्नो साहित्यिक व्यक्तित्वको कदर भएको नभएको छु मैले । यो मेरो निमित्त गौरवको कुरो हो ।

वास्तवमा कदर भएको नाताले नै आज यहाँहरूको अगाडि उभिने कुरा सम्भव भएको छ । यहाँहरूमध्ये अधिकांश विद्वान्हरूलाई थाहा भएकै कुरो हो । पुरस्कृत ग्रन्थ 'ज्योति, ज्योति महाज्योति' समेत गरी मेरा आठ ओटा उपन्यास प्रकाशमा आइसकेका छन् । धेरै पहिले नै पाँच ओटा कथा सँगालो पनि प्रकाशमा आइसकेका छन् । लेखनीको दृष्टिले यो संस्था भन्दा जेठो हुँ म । यो संस्था जन्मिँदा त्यतिखेर साहित्यकार कहलाउनेहरू औँलामा गनिने व्यक्तिहरू थिए । तीनका बीचमा म पनि गनिन्थे । किनभने २००८ सालमा नेपाली भाषा प्रकाशनी समितिले गरेको उपन्यास प्रतियोगितामा मैले 'मन्जरी' उपन्यास पेस गरेको थिएँ । त्यो उपन्यास उक्त प्रतियोगितामा प्रथम पनि भएको थियो । तर उक्त समितिले पुरस्कारको रकम ८००/- निकासा गर्न नसकेकोले उसले गरेको प्रतियोगिता नै निकम्मा ठहरिन गयो । तिनताकासम्ममा 'शारदा' सहित अन्य पत्रिकासमेत गरी मेरो बीस, पच्चीस ओटा कथा पनि प्रकाशित भैसकेका थिए र साहित्यिक समाजमा म चर्चित पनि थिएँ ।

यद्यपि मेरो लेखन यात्रा २००३ सालदेखि सुरु भएको हो तापनि उपत्यकामा २००४ सालमा 'ऊ गयो' भन्ने शीर्षकको मेरो कथा शारदामा प्रकाशित भएको थियो । त्यो कथा लेखेबापत शारदाका सम्पादकले मलाई मेरो डेरैमा आएर रु. २० पुरस्कार पनि दिएका थिए । जे होस् लेखन क्षेत्रमा मैले आफ्नो ४३ वर्ष लगाइसकेको हुँदा यहाँहरूमध्ये कतिपयलाई साहित्यप्रति मेरो कुन किसिमको धारणा छ भन्ने प्रश्न होला र प्रश्न होला पुरस्कृत ग्रन्थ 'ज्योति, ज्योति-महाज्योति'को सम्बन्धमा पनि । यस्तैयस्तै साहित्यसम्बन्धी निकैनिकै प्रश्नहरू होलान् । सम्भावनाभिन्न पर्ने ती सबै

प्रश्नहरूको जवाफ यतिखेर सम्भव छैन । जे जति सम्भावना छ ती कुराहरूको संयोजन आजसम्म आफूले आर्जन गरेको ज्ञान र अनुभवको आधारमा यहाँहरू समक्ष राख्नेछु म ।

यसो त साहित्यको परिभाषा अनेकौंले गरेका छन् । तर पनि साहित्यको परिभाषा विद्यमान नै छ । फेरि पनि मलाई लाग्छ साहित्यकारले आर्जित गरेको ज्ञान अनि अनुभवको कलात्मक निःसंगताका साथ भएको संयोजनले नै साहित्यिक अभिव्यक्तिलाई जागरूक गराउँछ । चाहे आजको युगलाई लिऊँ चाहे पहिलेको युगलाई साहित्यको जो एउटा गुण छ त्यो एकै किसिमको देखिँदै आइरहेको छ । त्यसैले मलाई लाग्छ साहित्य अँधेरोको त्यो क्यानभास हो जसले ताराहरूलाई चमकिलो दीप मालाहरूलाई जगमगाउँदो तुल्याइदिन्छ, र साहित्य त्यो बगैँचा हो जसमा फुलेका भाँती भाँतीका फूलहरूले मान्छेलाई कुण्ठाहीन तुल्याई उसमा जीवनप्रति आस्था भरिदिन्छ । अनि फेरि भन्नु साहित्य भोरको त्यो बतास हो जसको स्पर्शले मान्छेलाई उत्साही र जाँगरिलो तुल्याउँदै पापहीन बाटोतिर डोर्‍याउँछ ।

सभ्यताको विकासक्रममा अक्षरहरूको विकास भएपछि साहित्य जन्मएको र शनैःशनैः त्यसको विकास भएको भए तापनि, देश कालबाट प्रेरित भएर त्यो परिभाषित भए पनि 'सहित यो शब्दार्थयो भाव साहित्यम्' भन्ने साहित्यको अर्थ कोषबाट मेटन सकिँदैन ।

साहित्य शब्दको त्यस अर्थलाई कतिपय साहित्यकर्मीहरूले 'आ' भनेर अपेक्षा गर्ने जमर्को गरे तापनि उनीहरूको स्वच्छन्दता साहित्यको उपर्युक्त अर्थबाट निश्चय पनि फुट्न सकेको छैन । यो वितण्डावादभित्र पर्ने कुरा होइन । किनभने साहित्यको यो अर्थ समाज मनोविज्ञान बाहिर छैन । त्यसको सम्बन्ध हास्यो चेतन मस्तिष्क र अतिचेतन मस्तिष्कसँग मात्र रहेको होइन बरु अचेतन मस्तिष्कसँग पनि रहेको छ ।

साहित्य सृजनाको आधार मानव समाज नै हुने हुँदा समाजले स्वीकारेको रीति, धर्म, ध्यान, धारणा अनि सभ्यता र संस्कृति आदि आदि कुराको प्रभावबाट उ अलग्गिन सक्तैन । संस्कृति यति श्वाश्वत छ कि त्यसको परिवर्तन सम्भव छैन । सभ्यताभित्र पर्ने सबै कुराहरू परिवर्तनशील छन् । अठ्ठाइँ शताब्दीमा भएको औद्योगिक क्रान्तिदेखिन् आजसम्ममा मानव सभ्यतामा कति परिवर्तन भैसकेको छ भने आज हामीले त्यसभन्दा अधिका सभ्यताका साराका सारा चिह्नहरूलाई चटक्कै बिसिसकेका छौं । यसमा सबभन्दा विचारणीय कुरा त के भने खास गरी औद्योगिक क्रान्तिले पूँजीवादी सभ्यतालाई जन्माएको छ । पूँजीवादी विडम्बनाहरूलाई जन्माएको छ । त्यो सभ्यताले लगातार विकासको बिन्दु छुँदै र नाछ्छै गैरहेको छ । यो सभ्यताले समाजमा लगातार भौतिक विकासलाई चरम अवस्थामा पुऱ्याउँदै गैरहेको छ भने अर्कोतिर समाजमा असन्तुलन र असमानता बढाएको छ । यसकिसिमको स्थितिमा मान्छेको जाँगर शक्ति मसिनहरूले लिइदिए तापनि उनीहरूको आकाङ्क्षाले कतु साह्रो तीव्रता

लिएको छ । अर्थ नै सर्वोपरि भैदिएकोले समाजका सदस्यहरू एक दोस्रोप्रति संवेदनाशून्य देखिन्छन्, वाउन्ने देखिन्छन् र जड देखिन्छन् । उनीहरू भित्रको आन्तरिक सङ्घर्ष स्वयम् उनीहरूको निमित्त नै ठट्टा बन्न गएको छ । राष्ट्र, राष्ट्रको प्रतिस्पर्धास्वरूप उत्पादन भएका आणविक हतियारहरूको कारणले मानव समाज यति सन्त्रासले लखेटिएको छ मान्छेको विकासले चन्द्रमालाई टेक्यो भन्ने कुरा पनि उनीहरूलाई सारहीन लाग्न थालेको छ । हो, आजका साहित्यकारहरू यी सबै किसिमका स्थितिको प्रभावबाट बन्चित रहन सक्तैनन् । उनीहरूको भावभूमि नै यस्तो किसिमको परिस्थितिले भरिएपछि उनीहरूमा ती कुराहरूको प्रभाव पर्दैन भन्नु नै हास्यास्पद हुन जान्छ । यद्यपि शब्दको अर्थ परिवर्तन हुन सक्तैन तापनि साहित्यकारको भावभूमि देश, काल, परिस्थितिअनुसार परिवर्तन भएको हुन्छ । यसै सन्दर्भमा यहाँ 'कला' पनि उल्लेख हुनु बाञ्छनीय हुन आउँछ ।

युरोपेली विद्वान् क्रोचे 'औल आर्ट इज एक्सप्रेसन देअरफोर औल एक्सप्रेसन इज आर्ट' भन्छन् । तर हाम्रो 'कला' ले उनको भनाइलाई स्वीकार गर्दैन । किनभने 'क' शब्दको अर्थ हो आनन्द प्रकाश । अनि 'ला' शब्दको अर्थ हो ल्याउनु । त्यसैले कला शब्दको हुन्छ अर्थ आनन्द प्रकाशमा ल्याउनु । क्रमशः पूर्णतातिर अग्रसर हुँदा ठाउँठाउँमा पाइने तृप्तिले व्यक्ति व्यक्तिलाई यस्तो उज्यालोतिर उन्मुख गराउँछ कि 'आनन्द' भन्ने तथ्यसँग परिचित हुँदै जान्छ । कुनै खानै नपाएको भोक्रा कसैलाई कसैले विनास्वार्थ खाना दियो भने खाने र खान दिने यति उज्याला हुन्छ कि दुवैलाई 'आनन्द' अनुभव हुन थाल्छ । चित्रकला, काष्ठकला, नृत्यकला आदि आदि भने जस्तै साहित्यलाई पनि 'साहित्यकला' भन्न सकिन्छ । साहित्यकला सर्वश्रेष्ठ कला हो । किनभने साहित्यले मानवीय चिन्तन, सिर्जना, अनुभव सृष्टि, यथार्थबोधको दृष्टि, युग सौन्दर्य, युगधर्म आदि आदि तथ्यहरूलाई आफ्नो अभिव्यक्तिको संयोजनमा उनेर पाठकको मन र मस्तिष्कलाई यस्तो किसिमको खाद्य दिने गर्छ जसले उसलाई मानवताको बोध दिनाको साथसाथै उसलाई सङ्ग्लो पानी खाएरै स्थितिमा पुऱ्याइदिने गर्छ । साहित्यले मानवको भौतिक रूप र मस्तिष्कका रेसाहरूलाई मात्र उद्देलित गर्ने काम गर्दैन त्यसले मानव अस्तित्व कायम गर्ने विषयको दैलो पनि खोलिदिन्छ । माथि नै उल्लेख गरिसकेको छु साहित्यको रङ्गभूमि जीवन नै हो भन्ने कुरा । जीवनसँग सन्दैन भने ऊ शव हुँछ । जति तीब्रताका साथ उसले जीवनको आन्तरिक तह अनि बाह्यतहका पक्षहरू कलात्मक पारामा उद्घाटन गर्छ ऊ उत्तिकै जीवन्त हुन्छ । साहित्यको शाश्वत पक्ष जति प्रबल हुन्छ त्यसले मानव समाजमा अप्रत्यक्ष किसिमले सङ्घर्षरूपी अमृत छरिरहेको हुन्छ । त्यसैले साहित्य कला सर्वश्रेष्ठ कलाको रूपमा स्वीकृत हुन गएको हो ।

साहित्यिक कला क्षेत्रमा कथा विधा र उपन्यास विधा निकै निकै फस्टयाएको छ । उपन्यास विधा त समाजको निमित्त यति प्रिय साहित्य हुन पुगेको छ कि यो नाना

प्रकारको रूप र रङ्ग लिन सक्षम भएको छ । त्यसैले उपन्यास के हो भन्ने कुराको एउटा ठोस किसिमको परिभाषा कतैबाट बन्न सकेको छैन । तर जेहोस पद्यविधामा महाकाव्यको ठाउँ ओगटी गद्य विधामा देखापरेको उपन्यास पनि अनुभूति र अभिव्यक्तिको संयोजन कलात्मक निःसङ्गताका साथ निर्वाह भएको हुनै पर्छ जस्तो लाग्छ मलाई । फेरि उसले भोगेको समाज र त्यसको स्थितिको पनि तीव्रताका साथ चिरफार भएको हुनुपर्छ । मनोवैज्ञानिक क्षण, उत्कण्ठा, परिस्थितिहरूको कौतूहलपूर्वक संयोजन, स्थानीय चित्रण आदि आदि कुरा त उपन्यास विधाको वास्तविक तत्व नै हुन् । तर यतिखेर म उपन्यासमा यति कुरा हुनुपर्छ भनिरहने पक्षमा छैन । वर्तमान परिप्रेक्षमा क्रमशः हुकदै गैरहेको उदासीन र निराशाजनक स्थितिमा डुब्दै गैरहेका सन्त्रासित मानव समाजमा महाकाव्यले सन्तुष्टि दिन नसकेकोले नै उपन्यास विधा उत्तरोत्तर फस्टाउँदै गएको हो भन्न अतिशयोक्ति हुन जादैन । मानिएको कुरा हो- एकातिर समाजप्रिय हुँदै गैरहेको छ भने अर्कोतिर यसको जिम्मेवारी पनि बढेको छ ।

प्रचारवादबाट जतिसुकै तटस्थ भएर लेखे पनि, जतिसुकै कलात्मक किसिमले विषय वस्तुलाई निर्वाह गराइए तापनि त्यसले कुनै न कुनै कुराको विज्ञापन गरेकै हुन्छ । तर उसबाट कुनै न कुनै कुराको विज्ञापन भए पनि त्यो अखबार भने हुँदैन । न त त्यो प्रशास्त्रबोधक नै हुन्छ । आज-भोलि नित्य प्रकाशित हुने रचनाहरू, अखबारीसूचनाहरू, विज्ञान, ज्ञान वा सूचनाबोधक तथ्याधारित गद्य-पद्य आदि आदि साहित्यमा गणना हुँदैनन् । तर साहित्यले गर्ने विज्ञापन भने शाश्वत पक्षको हुने गर्छ । मलाई लाग्छ शाश्वत पक्ष त्यो पक्ष हो जसको स्पर्शले मानिसलाई छोपेको निराशा र उदासीनतारूपी बादललाई फटाइदिन्छ ।

२००७ सालपछि हाम्रो देशमा देखिएका अधिकांश साहित्यले शाश्वत पक्षलाई नकारात्मक किसिमले हेरेको देखिन्छ । कतिले त हुनुपर्ने यथार्थ किसिमको सङ्घर्ष तथा जमर्काहरूलाई साहित्यको माध्यमले खिल्ली उडाएका छन् । धरीधरीका राजनीतिकवादको पछ्यौरी ओडेर कतिपयले यो ध्वंसात्मक प्रवृत्तिलाई उकास्ने चेष्टा गरेका पनि छन् । यस समयमा शाश्वत पक्षकाहरू नदेखिएका होइनन् । तर मलाई लाग्छ वास्तवमा त्यस्ता किसिमका साहित्यहरूका आयुर्दा ज्यादैज्यादै छोटो हुन्छ । केहीलाई छाडेर धेरैले शाश्वत पक्षतिर ध्यान दिएनन् दिएनन्, साथै कलापक्षलाई पनि बास्ता गरेका छैनन् । शाश्वतपक्ष र कलापक्ष दुवैलाई छाडिदिएपछि बाँकी के पो रहन्छ र साहित्यमा ! वास्तवमा साहित्यले त जाति, धर्म, व्यवसायभन्दा पनि माथि उक्लिएर मान्छेमा दिव्यानुभूति दिन सक्नुपर्छ ।

पुरस्कृत उपन्यास 'ज्योति ज्योति-महाज्योति' दिव्या अनुभूतिको त्यही प्रकाशपुञ्जलाई केन्द्र बनाएर लेखिएको उपन्यास हो । यो मानिएको कुरा हो कि समस्त प्रकृतिमा परस्पर दुई शक्तिले काम गरिरहेको देखिन्छ । यी दुईमध्ये एउटाले निरन्तर भिन्नता

र दोस्रोले निरन्तर एकता उत्पन्न गर्ने काम गर्दै आएको छ । एउटा बढीभन्दा बढी पृथक व्यक्ति निर्माण गर्ने काममा कटिबद्ध भैरहेको छ भने अर्को पृथक पृथकलाई समष्टिमा ल्याउने जमकोमा लागेको छ । त्यो कुरा सर्वत्र देखिन्छ । व्यक्तिको निजत्वमा पनि देखिन्छ, समाजमा पनि देखिन्छ र यहाँसम्म कि रचनामा पनि देखिन्छ । संसारवान भैरहंदा सम्भवतः यो कुराबाट मुक्ति छैन । तर मेरो आत्मा साक्षी छ ती दुवै कुराको आधारशीला एउटै छ भन्ने कुराको । यसै कुराबाट अनुभूति लिएर कलात्मक पारामा समष्टिको आह्वान गर्ने गरेको छु मैले उपन्यास सृजनाका माध्यमले ।

'ज्योति, ज्योति-महाज्योति' पनि त्यो तथ्यभन्दा बाहिर परेको छैन । यो आजसम्म पनि स्वीकृत हुँदै आइरहेको कुरा हो । समस्त विश्वको विकास एउटा उनै पूर्णको विकास हो जसलाई शंकराचार्यले ब्रह्म भनेका छन् । ब्रह्म समस्त प्रकृतिमा परिणत भएको छ । ब्रह्म एक महाज्योति हो भने सद्योजात, बामदेव, तत्पुरुष, अघोर र इशान ज्योति, ज्योति हुन् । साराका सारा ज्योतिहरू एक भएपछि बन्ने शङ्कर एक महाज्योति भए जस्तै ब्रह्म विभिन्न मान्छे र जातमा परिणत भएपछि त्यो ज्योति, ज्योति, बन्छ ती सबै ज्योतिको ऐक्य नै महाज्योति हो । त्यो महाज्योति निश्चय पनि समष्टिको प्रतीक हो । अतः 'पशुपति समष्टिका प्रतीक हुन्'- भन्ने मलाई लागेको छ । दिव्य अनुभूतिले ओतप्रोत भएका कविराज दिनानाथ, दिनानाथकी नातिनी प्रजाम्बी, मास्टर बाजे अनि बौलाहा शङ्करको चरित्रचित्रणको माध्यमले उनै जगतका गुरु, सारका वैद्य, देवताहरूको पनि देवता पशुपतिको पञ्चमहारको रूपरेखा र आत्मालाई देखाउने जमको गरेको हुँ । हुन पनि वर्तमान परिप्रेक्षमा जात-पात र भेदभावको होइन सम्पूर्णको ऐक्यको खाँचो छ । समष्टिको ऐक्यको प्रतीक पञ्चमुखी महादेवभन्दा बढी हामीकहाँ अरु को हुन सक्तछ र ? वास्तवमा नेपाली भाषामा दिव्यानुभूति दिने उपन्यासहरूमध्ये यो पनि एउटा हो भन्ने मलाई लागेको छ । यो उपन्यासले पुरस्कार पाएकोमा मेरो धारणाप्रतिको विश्वास फुल् बलियो भएको छ ।

पुरस्कार पाउने इच्छाले त म धेरै पहिले नै कुतकुतिको थिएँ । त्यसैले 'गालाको लाली' भन्ने कथाको सँगालो, मन्जुरी, एक पालुवा अनेकौँ याम, चपाइएका अनुहार नाम गरेका उपन्यासहरू पनि गुठीमा पेश गर्न चुकेको थिइँन । तर समयले मेरो साथ दिएन । समयले साथ नदिएकोमा मलाई दुःख पनि लागेको छैन । सम्भवतः पहिले नै मैले पुरस्कार पाएको भए थाकेको आकाश, बिग्रेको बाटो, भोक र भित्ता, हिमाल र मान्छे अनि ज्योति, ज्योति-महाज्योति जस्ता उपन्यास जन्मिने थिएनन् होला । हुन सक्छ त्यतिमै म मक्ख परेर बसिदिन्थेँ होला । त्यो सम्भावनाभिन्न पर्ने कुरा पनि थियो । म सरकारी जागिरमा थिएँ । जागिरदार भएर साहित्य सृजनामा जागिरहनु साइँ साइँ नै कठिन थियो । किनभने जागिर भन्ने कुराको निम्ति साहित्यिक व्यक्तित्व साइँ साइँ गरुङ्गो हुन्छ भने साहित्य सृजनाको निम्ति जागिरे व्यक्तित्व पनि

ठूलो भारी बन्न जान्छ। साँच्चै भन्ने हो भने जागिरमा समवेदना भन्ने कुरै काम लाग्दैन। बरु त्यो जागिरे काम कुराको प्रवाहमा तगारो बनिदिने गर्छ। तर साहित्यिक व्यक्तित्वमा जागिरका कुरा पचन सक्छ। त्यसैले जहिले पनि भुटभुटिने त्रिसंकु स्थितिलाई भोगिरहन पथ्यो। साहित्य मेरो प्रिय थियो जागिर बाध्यता। जागिरले साहित्य सृजनाको फाँटलाई ज्यादै सायूँरो तुल्याउँदै लगेको बोध चर्को भएपछि मैले जागिरलाई नै तिलाञ्जली दिएँ। जाति नै भयो जागिर छाडेको पनि। 'हिमाल र मान्छे' अनि 'ज्योति, ज्योति-महाज्योति' भन्ने शीर्षकका उपन्यास त जन्मिए।

जे होस्, समय बलियो छ। समयले नै मलाई जागिर छाड्न लगायो। समय मेरो पक्षमा भएकाले जागिर छाडिएपछि सृजना गरिएको 'ज्योति, ज्योति-महाज्योति' नामक यो पुस्तक महत्कर्ममा निरन्तर उत्सर्ग हुँदै आइरहेको यस गुठीबाट पुरस्कृत भयो। जागीर छाडेकोमा अब मलाई रत्तिभर पनि चित्त फाट्ने कुरो भएन। बरु त त्यो पनि खुसीकै कुरा हुन गयो।

खुसीको यस शुभ-अवसरमा एकपल्ट फेरि म यस गुठीका वरिष्ठ पदाधिकारीहरूप्रति श्रद्धाका सुमन अर्पण गर्न हिचकिचाउँदिनँ। यस गुठीका संस्थापिका श्री जगदम्बा आज हुनुहुन्न। उहाँ अनन्तको यात्रामा गैसक्नुभएको छ। हाभ्रा ऋषिहरू भन्छन् 'आत्मा मर्दैन', शरीर मर्छ। जगदम्बा-श्री पुरस्कारसमेतको व्यवस्थाले गौरव माथि गौरव थपिएर प्रकाशको पुञ्जकै भएको यस गुठीले आयोजना गरेको यो पुरस्कार समारोहलाई अवलोकन गरिरहनुभाछ कि उहाँ यतै कतै बसेर ! यस वरिष्ठ प्रोत्साहनद्वारा नेपाली भाषा र साहित्यको अतुलनीय सेवा गरी समाजलाई महत्कर्म र सत्कर्मको निमित्त प्रेरणादायी भएकी स्वर्गीय श्री जगदम्बामा आज म पनि पुष्पाञ्जली अर्पण गर्दछु !